

Els Clàssics en el projecte cultural del Noucents

Carles Miralles

El 1923 engegava la Fundació Bernat Metge, una col·lecció d'autors grecs i llatins, amb el text original i la versió catalana, sobre el model, llavors recent, de la Guillaume Budé francesa. Engegava, ja, amb un volum excepcional, el *Lucreci* de Joaquim Balcells (1890-1936), catedràtic de llatí de la Universitat. Un parell d'anys després, Carles Riba hi començava a publicar el seu *Èsquil*, amb el text de Paul Mazon; Riba (1893-1959), la figura d'intel·lectual i humanista més important del Noucentisme —i un dels seus poetes més representatius—, va exercir a la Fundació una càtedra de grec, des de 1925.

Quallava així una exigència de la cultura catalana llargament sentida, i amb força particular des del començ del Noucents. L'exigència de poder comptar amb traduccions dignes dels clàssics antics al català; amb la doble finalitat que la cultura catalana tornés a assimilar llavors, a l'altura dels nous temps, el llegat de l'antiguitat grecoromana —una assimilació que ja al segle XV li havia donat un lloc capdavanter entre les cultures europees—, i que la llengua literària renasqués igualment al seu antic esplendor depurada en el filtre de la traducció d'aquells clàssics. Totes dues finalitats van formar part d'un projecte, cultural i polític, que pot il·lustrar l'especificitat catalana en el marc general europeu.

El meu propòsit, en aquesta ocasió d'ara, és presentar alguns dels propòsits individuals i algunes de les empreses animades per aquesta exigència des de començaments de segle fins a l'inici de la Bernat Metge. Punt de partida ens pot ser un home que, d'una manera o altra, podem situar en el centre d'aquest procés, el primer, cronològicament, dels grans poetes del Noucentisme, Josep Carner (1884-1970). Ell, de quan encara no tenia vint anys fins al moment en què acabava la trentena i iniciava a Gènova la seva carrera diplomàtica, va intervenir en una sèrie d'iniciatives que prou poden testimoniar la força particular dels clàssics grecs i llatins com a base del Noucentisme —i, doncs, de la literatura catalana del Noucents— i per a la constitució —que fins a un cert punt és la mateixa cosa— de la llengua literària contemporània.

Si la cosa en si no representa cap novetat, és potser justificable de reprendre-la tant per la perspectiva adoptada com pel fet que s'adreça a un públic de classicistes europeus aplegats a la capital de la cultura catalana.

Ha estat assenyalat que, abans del *Primer llibre de sonets* (1905), en el context d'un catalanisme encara tradicionalista i catòlic, Carner, atent al panorama dels moviments i les teories estètiques franceses de l'última dècada del segle XIX, mirava d'aconseguir una «síntesi classicista» a través de l'adaptació del simbolisme i del parnassianisme a la seva poètica d'aleshores. Quan parla de classicisme, però, Carner sobretot parla de la literatura de l'època que pot servir per a superar el «romanticisme», que, en general, creu que encara dura en la literatura catalana. En una entrevista de 1927, en il·lustrar la «sensibilitat clàssica» que li sembla propugnable, cita «el Gide de *La porte étroite*», l'inevitable Ibsen «i Baudelaire, tan pur». Ara, sempre entén que el que ell considera classicisme en les lletres d'aleshores té arrels fermes en el coneixement dels clàssics grecs i llatins; i inequívocament als clàssics antics es refereix també des dels seus primers escrits d'opinió cultural.

La primera dècada del segle XX és un moment, cal recordar, de domini del moviment anomenat Modernisme, des de l'arquitectura (s'estan construint l'Hospital de Sant Pau i el Parc Güell, per posar un exemple de Domènech i Muntaner i un de Gaudí) fins a la música (podem citar ara la recuperació harmonitzada del patrimoni tradicional, en l'etapa de més gran expansió de l'Orfeó Català, d'ençà de 1905, quan comença la construcció del Palau de la Música Catalana; i el wagnerisme, que pot il·lustrar-se amb el record de l'Associació Wagneriana fundada el 1901 per Joaquim Pena). En poesia, Joan Maragall (1860-1911) senyoreja.

En poesia, Carner es declarava, en la mateixa entrevista, quinze o setze anys després de la mort de Maragall, «a la riba més allunyada d'aquella on Maragall brandà la seva encesa bandera romàntica». I allí s'aplega «instintivament ens ajuntàrem», diu) amb una sèrie de poetes mallorquins, que el captivaren, manifesta, per «la veta clàssica» que hi havia trobat. De tota manera, quan en parla de més a prop el que en celebra, com en el cas de Costa i Llobera (1854-1922), és que hagi estat capaç «de fer reviure les velles llegendes en versos estrets i penetrants com dards» i, alhora, el classicisme de les *Horacianes* («riques mostres de la plenitud i l'harmonia de la nostra llengua, de l'eurítmia i la llum del nostre esperit mediterrani»). Totes dues coses. I, en Maragall mateix, tot i reconèixer-hi sempre «el seu temperament... intensament romàntic», també sap veure-hi la influència de Goethe, que creu que «li comunica adesiara la solemnitat i l'ordre de la clàssica soberania».

Es tracta no només d'una estètica personal, de la poètica de Carner i prou, sinó d'una proposta d'educació del gust: d'una estètica col·lectiva que fonamenti uns valors morals i una actitud política. En aquells anys mateixos, Eugeni d'Ors que encara era Xènius predicava també en aquest sentit amb les seves glosses. Es manifestava pertot una exigència, en la cultura, d'equilibri, d'elegància, d'ordre («dignitat» en dirà Carner), i els noucentistes en feien bandera. Tot havia d'anar a parar a la llengua. Els noucentistes no van tenir

temps de capbussar-se en la cultura de l'època moderna, ni en la producció en català en aquella època: van veure en la literatura del segle XV una tradició a recuperar i, per tal de fer-ho, van girar-se d'esquena al «romanticisme» —havent decidit, diguem-ne, que n'era tot el que en la tradició literària autòctona immediatament els precedia— i van mirar de posar en català d'una banda els autors d'altres literatures que representaven aspectes del «romanticisme» que ells trobaven a faltar aquí —com ara el classicisme, que Carner hem vist que exemplificava amb Goethe— i d'altra banda els autors gràcies als quals entenien que certes llengües, com la francesa, havien assolit un grau imitable d'equilibri i gràcia, val a dir, els clàssics antics.

Aquesta estètica indeslligable de l'enaltiment i depuració de la llengua literària, fonament d'una educació moral i política, implicava una cultura sòlida i unànime —des de la recuperació històrica del passat fins als últims avenços de la ciència—, per a l'organització de la qual Enric Prat de la Riba (1870-1917), president llavors de la Diputació, fundà l'any 1907 l'Institut d'Estudis Catalans. Feia un any que havia tornat a Barcelona, on havia estudiat amb Josep Balari (1844-1904), catedràtic de grec de la Universitat, Lluís Segalà, que el succeí en la càtedra.

Segalà (1873-1938), sempre al dia en els estudis, treballador i incansable a les classes, va ser un homerista. De la seva formació a la Universitat de Barcelona li venia una molt sòlida formació gramatical i un gran interès per l'èpica, segurament vinculat a la influència de Milà i Fontanals (1818-1884) en la tradició dels estudis, que el portà a traduir tota la poesia homèrica a l'espanyol, una feina que emprengué a Sevilla, quan hi fou catedràtic abans de ser-ho a Barcelona, i a treballar en la confecció d'un diccionari homèric que tenia molt avançat quan una bomba franquista s'endugué el seu estudi, amb ell dins, i causà la seva mort i la desaparició del seu treball de tantes dècades. Quan l'any 1906 tornà de catedràtic a la seva Universitat, de seguida s'hi guanyà fama de complidor i rigorós i exigent. Va fer que s'interessessin pel grec dos dels intel·lectuals més significatius i significats del període d'abans de la guerra d'Espanya: Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961) i Pere Bosch i Gimpera (1891-1974), que es doctoraren amb temes llavors d'actualitat per les troballes papiràcies, com el teatre de Menandre o la poesia de Baquilides. L'any 1909, quan Segalà acabava de publicar a la barcelonesa Montaner y Simón la seva *Ilíada* en espanyol, Carner li dedicà un article, entre entusiasta i subtilment reprovador, en definitiva exhortant-lo a traduir la *Ilíada* al català. Quan l'any 1911 Prat de la Riba decidí crear l'Institut de la Llengua Catalana —que era així com s'anomenà originàriament l'actual Secció Filològica— dins de l'Institut d'Estudis Catalans, la presència de Segalà com a membre numerari semblà indispensable. Val la pena recordar, en aquest punt, la composició d'aquell Institut de la Llengua, format per set membres: tres escriptors, ben diversos (Josep Carner, Àngel Guimerà, Joan Maragall), dos filòlegs (un hebraïsta, Frederic Clascar, i un hel·lenista, Lluís Segalà) i dos gramàtics i lexicògrafs estudiosos del català (Antoni M. Alcover i Pompeu Fabra). Carner, que era el més jove, i era irònic i es creia el més modern, va deixar sen-

tir la seva presència a l'Institut amb lleialtat i feina, algun cop de mà i alguna burla.

Cinc anys després, el 1916, tocà a Segalà la lliçó inaugural de curs de la Universitat, i hi pronuncià un discurs curull d'informació i de bones intencions sobre el que ell anomenava «el renacimiento helénico en Cataluña». Quan hi parla de l'estat dels estudis i de les iniciatives, Segalà esmenta «la oficina de estudios clásicos que tiene en proyecto la Sección Filológica del Institut d'Estudis Catalans, para la publicación de gramáticas, diccionarios, textos, traducciones, estudios críticos, etc. », un projecte que vincula, amb admiració, a l'autoritat de Prat de la Riba, que havia de morir l'any següent. D'aquest projecte, que representava per a Segalà la constitució d'un corpus pedagògic rigorós i sòlid, base d'un ensenyament eficaç i a fons de les llengües clàssiques, pot ser testimoni una col·lecció ambiciosa, pomposament intitolada «Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Latinorum cum Ibericis versionibus», de la qual, però, només s'arribà a publicar un volum, de les *Vides* de Corneli Nepos, amb les de Milcíades i Temístocles. S'edità amb la traducció catalana, obra de Manuel de Montoliu i de Carles Riba, amb la castellana, de Ferran Crusat, i amb la portuguesa, de Francisco de Mello i Antonio M. Alves. La concepció d'aquests llibres, amb traduccions dels clàssics a les llengües hispàniques, és ben de Segalà, que ja l'havia posat en pràctica amb altres autors, com ara Píndar.

Precisament va ser a propòsit de Píndar que Segalà entrà en contacte amb Joan Maragall. Maragall no sabia el grec i havia llegit la *Ilíada* i l'*Odissea* en les traduccions italianes de Vincenzo Monti i Ippolito Pindemonte; quan va conèixer les versions de Segalà, en quedà captivat: li semblava que per elles havia arribat més a prop dels originals que li eren inassolibles. Segalà li va demanar una versió, que Maragall va fer a través d'una traducció literal, de l'*Olimpica* I de Píndar. Per a la *Nausica*, que és una adaptació seva, dramàtica, de l'episodi dels feacis de l'*Odissea* —amb algun afegit procedent de la *Ilíada*—, Maragall encara se serví de decasíl·labs, però ja seguí d'a prop el text homèric. Quan decidí traduir els *Himnes homèrics*, de primer Maragall concebé el propòsit d'aprendre el grec; quan va veure que li costava posar-s'hi, Segalà li presentà un jove estudiós, Bosch i Gimpera, que no solament li anà traduint quasi mot a mot cada himne sinó que li ensenyà el funcionament dels hexàmetres i li llegia els originals grecs en veu alta. Maragall participà en el clima de depuració de la llengua a través d'aquest treball de posar els himnes en català: li semblava que així podia portar la seva llengua a emular la puresa que creia descobrir en els originals, i s'entusiasmava amb les vicissituds de Leto per parir Apol·lo o amb la figura de Demèter.

Maragall va morir el mateix any 1911, amb els *Himnes homèrics* acabats, i dos anys després un volum amb el text grec d'aquests poemes, la seva versió i la literal de Bosch i Gimpera, iniciava una col·lecció de traduccions de l'Institut de la Llengua Catalana. Aquell mateix any, Segalà, que era vicepresident de la Secció Filològica, començava també la publicació, a la «Bibliotheca» que hem dit, de les *Vides* de Corneli Nepos. Encara devia mantenir bones rela-

cions amb Carner, que, els anys 1913 i 1914, dirigia la revista *Catalunya*, simptomàtica de les inquietuds i propòsits del Noucentisme; hi col·laboraven els joves, Nicolau d'Olwer, Bosch i Gimpera i també Carles Riba —que també participà, com sabem, en la traducció de Suetoni de la «Bibliotheca»—, però també Segalà hi fou cridat, encara, per Carner, i hi publicà una col·lecció de set epigrames de l'*Antologia grega*, a començaments de 1913, i, a finals d'aquell any, una altra de vint-i-dues facècies del *Filogelos*.

Mossèn Clascar (1873-1919), l'hebraïsta membre de la Filològica, publicà a la col·lecció de l'Institut, després dels *Himnes homèrics* de Maragall, una molt interessant versió del *Gènesi* bíblic. Clascar, que era molt apreciat per alguns joves com Nicolau d'Olwer o Joan Crexells (1896-1926) —un filòsof que començà el *Plató* de la Bernat Metge—, va ser algun cop objecte de la ironia de Carner, que en l'entrevista de 1927, recorda que Eugeni d'Ors, en les discussions ortogràfiques, era partidari de la forma *y* de la conjunció *i*, i assenyala mordaç que Clascar, «per convertir Xènius, hauria transigit amb la *y*». Clascar, d'altra banda, era el confessor de Prat de la Riba. Quan va entrar a l'Institut, ja havia estudiat a la Gregoriana de Roma, i probablement la seva formació filològica era, comparada amb la dels altres membres de l'Institut, la més semblant a la de Segalà. De manera que els dos primers volums de la col·lecció de l'Institut, els *Himnes* i el *Gènesi*, semblen més congenials a la línia d'un Segalà encara en bones relacions amb Carner. De fet, el tercer volum de la col·lecció és de Segalà i ben característic. Es tracta d'un *Hero* i *Leandre* que hi publicà el 1915 com a «poema atribuït a Museu (segle V)», amb la seva traducció literal i una versificació d'Ambrosi Carrion; contenia en apèndix dues traduccions inèdites de finals del XIX, les de Pau Bertran i Ros (1888) i Josep Maria Pellicer i Pagès (1894). S'hi aprecien dues característiques de Segalà: la versió fidelíssima acompanyada d'una de poètica —per seguir la pauta dels *Himnes*—, i la recuperació de versions del període anterior, amb una llengua deficitària per als cànons noucentistes, però una feina fonamental, aquesta recuperació, per a Segalà, que elencà versions d'aquesta mena, tan exhaustivament com va poder, en el seu *Renacimiento helénico en Cataluña* de 1916.

L'any 1915 mateix Pompeu Fabra passà a ser vicepresident de la Secció Filològica en comptes de Segalà. El 1917 morí Prat de la Riba. Carner ja havia començat a dirigir la col·lecció de la «Biblioteca Literària», on va poder incorporar algunes versions de clàssics. Segalà, que s'havia mostrat aquells anys actiu com a traductor —a més de l'*Hero* i *Leandre*, el 1916 s'havia representat una seva traducció, perduda, del *Plutos* d'Aristòfanes—, no va participar en la col·lecció de Carner. D'altra banda, la col·lecció de l'Institut perd l'orientació de Segalà i pren un rumb clarament carnerià. S'hi publica, el 1918, una nova traducció bíblica de Clascar, la del *Càntic dels càntics* —i, encara, mort Clascar, se'n publicaria, el 1925, la de l'*Èxode*—, però la presència de mallorquins, amics de Carner, confirma aquest nou rumb.

Segalà no havia abandonat, del cert, el propòsit de traduir la *Iliada* al català. L'any de la constitució de l'Institut de la Llengua Catalana, el 1911, n'havia donat un tast del llibre I a l'*Almanach dels Noucentistes* (versos 206-246);

quan va engegar la Bernat Metge, alguns volums anunciaven aquesta seva *Ilíada* entre les obres en preparació; i, el 1929 encara, tot el llibre I sortia al número 14 del *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Si els seus papers no s'haguessin perdut amb ell, podríem saber si la va acabar o en quin estat la tenia, aquesta *Ilíada* catalana que l'any 1909 Carner l'havia animat a emprendre. El mateix Carner que a la «Biblioteca Literària» publicava, deu anys més tard, l'*Odissea* en tres volums de la primera traducció de Carles Riba, el qual reconeixeria per lletra a Carner, quasi trenta anys més tard, haver-s'hi posat «per iniciativa vostra». Riba i els amics mallorquins de Carner es van comptar entre els col·laboradors més eficaços i constants d'aquesta col·lecció. Mentrestant, l'estrella de Segalà declinava a la cultura catalana, a l'Institut i a la Universitat, paral·lelament a la imparable ascensió, altrament tan merescuda, de Carles Riba. A les sessions de treball de la Secció Filològica, el seu rigor i les seves dèries etimològiques alentien sense resultats el ritme d'estudi i la presa de decisions.

On Segalà només se sentia segur oferint dues versions, una de literal i una de literària, i encara documentant i publicant totes les traduccions anteriors, Riba, amb tant de gust i encert literaris com de coneixement del grec i de sentit filològic, anava directe a una versió que, fent-se càrrec de la distància i les dificultats d'una poesia llunyana, quallava en un text poètic que constituïa una aportació per si mateixa en la llengua d'arribada. L'home que traduïa l'*Odissea* a la «Biblioteca Literària» tenia un renom com a poeta i com a crític, se'l considerava preparat i competent en literatura, i com a traductor no solament havia donat una versió primerenca, ja en hexàmetres, de les *Bucòliques* de Virgili (1911), sinó que havia publicat dos volums (I, 1915; II, 1916) de les *Històries extraordinàries* d'E. A. Poe. Va ser amb un altre volum de Poe, precisament, que Riba començà la seva col·laboració com a traductor a la col·lecció de Carner (*Els assassinats del carrer Morgue*, 1918). I hi va publicar força altres traduccions de literatura moderna i contemporània.

Però en aquesta col·lecció Riba va iniciar amb versions primerenques el seu tracte amb molts dels grecs que més tard, en la seva maduresa, el confirmarien com el més excel·lent i decisiu traductor dels clàssics al català. A més de l'*Odissea*, que tornaria a traduir el 1948, també repengué, en l'última dècada de la seva vida, les traduccions en vers de Sòfocles, que havia iniciat, l'any 1920, a la «Biblioteca Literària», amb les versions ja en vers d'*Antígona* i *Electra*. En la mateixa col·lecció sortí la primera mostra de traducció per Riba de les *Vides* de Plutarc, les d'Alexandre i Cèsar, també l'any 1920. Més tard, entre 1926 i 1946, Riba completà a la Bernat Metge una versió íntegra d'aquesta obra, a la qual reconeixia una importància històrica i formativa. També va preparar per a la col·lecció de Carner *Els deu mil* de Xenofont, que hi van ser publicats en dos volums l'any 1922, quan Carner ja havia plegat de la seva feina editorial. Les altres traduccions de Xenofont que tenia preparades, *Records de Sòcrates* i un volum d'*Obres socràtiques menors*, Riba se les va endur a la Bernat Metge, on apareixerien els anys 1923 i 1924.

Així, en la base de la tasca de Riba com a traductor dels grecs, i algun cop

com a còmplice en la tria, trobem el Carner de la «Biblioteca Literària». El mateix Carner que havia canviat, dèiem, l'orientació de la col·lecció de l'Institut. Des de 1906, a l'època en què dirigia *Catalunya*, Carner havia viatjat sovint a Mallorca, i s'hi havia fet molts amics poetes i lletraferits. Ja hem vist com manifestava la seva admiració pel classicisme de Costa i Llobera. A més, hi conegué, entre altres, Joan Alcover (1854-1926), Maria Antònia Salvà (1869-1958) i Llorenç Riber (1881-1958). Alcover estimava, segons reportà Carner, Mistral, i fou ell «qui no solament atia en Maria Antònia el culte de Mistral, sinó que la induí a traduir-lo». Carner va fer sortir a la col·lecció de l'Institut la traducció per Salvà de la *Mirèio* (1917), que ja es veu que lliga poc amb els altres títols, tots de clàssics antics. I, pel que fa a aquests, hi féu publicar les *Geòrgiques* de Virgili en la traducció de Llorenç Riber, una obra que va rebre l'any 1918 el Premi de Filologia de l'Institut. Mentrestant, i justament a la «Biblioteca Literària», apareixia, en dos volums (I, 1917; II, 1918), una *Eneida* també de Riber, igualment en decasíl·labs blancs.

O sigui, que mentre Segalà mirava de sistematitzar l'herència del segle XIX i no es movia d'uns punts de vista filològics, d'estudis, a l'hora de pensar en les traduccions, Carner, atent a les necessitats de la cultura catalana i més preocupat per la literatura que per la filologia, apostava fort per Riba i per Riber amb vista a la incorporació dels clàssics antics. Riber havia estat el capellà que havia casat, l'any 1916, Riba amb la també poeta Clementina Arderiu. Però, això apart, Riba i Riber no van d'acord, literàriament, si no és des del punt de vista de Carner. Carner estava igualment fascinat per la saviesa, el rigor i l'exactesa de la llengua de l'*Odissea* de Riba i pels dots de versificació, la riquesa lèxica i l'aspecte d'èpica renaixentista de l'*Eneida* de Riber. En el fons, potser no és una mala manera de marcar la importància però la diferència de tots dos poemes. Per a Carner, a més, es tractava d'haver ajudat els lectors a captar l'aportació clàssica de l'escola mallorquina, d'una banda, i d'haver-los ofert una sòlida visió poètica, coherent i rigorosa, d'alguns dels grans poemes dels grecs, d'altra banda. Havent assimilat la lliçó de Maragall, Riba amb la seva *Odissea* assolida en català com un eco fidel, una «reconstitució» de «la gràcia, la flexibilitat i la senzilla grandesa» que Carner trobava en el grec homèric i hauria volgut que Segalà aportés amb la traducció de la *Iliada*.

En fi, diferents orientacions es perfilen, abans de la Fundació Bernat Metge, en la consideració de la importància dels clàssics, pràcticament unànime però amb resultats de traducció també diferents, entre els noucentistes. Configuren un panorama que, es vulgui reconèixer o no, comença en el Modernisme; i divergeixen pels usos dels clàssics que generen en la literatura catalana. Un panorama, però, complex i ric, amb obres de qualitat i influents, també des de la perspectiva de la constitució de la llengua literària catalana contemporània. La cultura catalana es plantejà, ja en el primer quart del segle, la necessitat de disposar de traduccions dignes dels grecs i dels romans com a fonament d'una actitud plural, oberta i dialogant, de participació en la cultura europea.